

Galčanová Lucie, 41048, galcanov@fss.muni.cz
 Hofírek Ondřej, 41209, hofa@mail.muni.cz
 Kopecký Ondřej, 55052, andrewsmop@mail.muni.cz
 Pavlíčková Lenka, 13994, lenkap@mail.muni.cz

SOC416 – Kvalitativní interview a biografické techniky

ANALÝZA ROZHOVORŮ

Úvod - základní popis výzkumu

Cílem výzkumu bylo poznání situace sociálně exkludovaných jedinců, kteří jsou díky svému nízkému/žádnému příjmu nuceni pobírat od městského úřadu sociální dávky, dorovnáující jejich příjem k hranici životního minima. Konkrétně se náš projekt věnoval životní situaci prodejců časopisu Nový Prostor, což jsou lidé, kteří se snaží své finanční a další problémy aktivně řešit právě prodejem charitativního časopisu. Šlo nám o zachycení současné situace takto vyloučených jedinců, o poznání procesu, díky kterému se jedinec do nepříznivé situace dostane a také o sledování významných změn v životě exkludovaných jedinců i o to, jak je tito jedinci vnímají a interpretují. Náš přístup vycházel z tradice interpretativní sociologie, která se snaží o pochopení smyslu, který aktéři dávají svému jednání, o porozumění významu jednání, o pochopení zevnitř, ne o vnější vysvětlování. Tomuto přístupu odpovídá použití perspektivy aktéra, zkoumání jeho vlastních interpretací v realitě jeho každodenního světa. Základní výzkumné otázky, které si náš projekt vytyčil byly tyto:

- Jak vypadal proces vývoje nepříznivé situace prodejce (jak se do ní dostal, co se změnilo, jaká je perspektiva do budoucna)
- Jak se žije prodejcům Nového Prostoru (v současné době - jak je spokojený se současnou ekonomickou situací, struktura dne - aktivity)
- Jaká je identita prodejce (sebereflexe, vnímání společenského statusu)

Metodologická poznámka

Výzkum probíhal formou kvalitativních rozhovorů, které by bylo možno označit za semi-strukturované (byla připravena společná sada otázek, či okruhů, kterých je třeba se v rozhovoru dotknout), vedené formou „tree and branch“ (bylo zadáno jasné ústřední téma, přibližná struktura toho, co má být zjištěno, s dalšími podtématy a samozřejmě oblastí, do kterých byl rozhovor stočen mimoděk při svém plynutí). Všichni tazatelé se shodli, že obsah rozhovorů je ovlivněn také jejich vlastní nezkušeností, často nebyli schopni vhodně reagovat a formulovat otázky, případně pokrýt bez pomoci poznámek všechna potřebná témata.

Jistým problémem je ne zcela jasné teoretické ukotvení výzkumu. Vzhledem k tomu, že se jedná o cvičný projekt, zvolili jsme „střední cestu“ mezi grounded theory, která by vedla k tvorbě teorie až následně při analýze rozhovorů (zde jsme považovali za vysoké riziko tématického odchylení jednotlivých tazatelů), na druhou stranu jsme nezvolili ani jednotný, přesně vymezený teoretický pohled. Východiskem je společné konceptuální uchopení skrze širší pojem sociální exkluze, jehož prostřednictvím jsme se snažili uchopit žitou, denní realitu specifické skupiny osob. Sociální vyloučení má celou řadu dimenzí. U našich komunikačních partnerů jsme za klíčovou (určující jejich postavení) považovali dimenzi ekonomickou, která do značné míry determinuje jejich (ne)zapojení do širší společnosti. Dále jsme se věnovali dimenzi sociální a kulturní. Toto rozlišení nám však sloužilo spíše jako analytický nástroj ke společnému utřídění zjištěných životních zkušeností, strategií a názorů našich komunikačních partnerů. Jednotlivé dimenze se hluboce prolínají a životní osudy se často svou povahou vzpírají (pro výzkum tak praktickému) „škatulkování“.

Následná interpretace tedy vychází z předem stanovených okruhů, které však rozvíjí na

základě obsahu rozhovorů a skutečností v nich zjištěných. Pokusili jsme se také zachytit základní body v životě prodejců, které vedly k jejich současné situaci.

Komunikační partneři

Kontakt na komunikační partery byl získán v brněnské kanceláři Nového prostoru, kde nám vedoucí pobočky ochotně poskytla seznam prodejců i s jejich místy prodeje, čímž byl zároveň tento „cvičný“ výzkum z její strany schválen. Rozhovory byly provedeny v průběhu jednoho měsíce (května) na různých místech města Brna.

Všichni komunikační partneři byli ochotni poskytnout rozhovor, občas nebylo snadné je zastihnout (dva prodejci rozhovor odmítli, nebo se po souhlasu nedostavili). Nakonec bylo realizováno celkem pět rozhovorů, které se odehrály v různých restauračních zařízeních města Brna. Interview probíhala průměrně 90 minut.

Komunikační partery byli:

Pan Zdenek je **53 letý** velmi komunikativní rómský prodejce. Velmi mu záleželo na prezentaci jeho názorů i celkové situace prodejců NP, takže neváhal aktivně do rozhovoru zapojit i další prodejce (svou družku a pana Jaroslava). Pan Zdenek prodává NP již pět let a před tím byl dlouhodobě nezaměstnaný. Svou situaci by chtěl změnit, cítí však jistou diskriminaci ze strany potencionálních zaměstnavatelů. Pan Zdenek opustil svou rodinu a nyní žije se svou družkou paní Zdenou, která též prodává NP.

Pan Jiří prodává NP již půl roku na prodejním místě v Delvitě v Králově poli v Brně. Je mu **51 let**, má vystudovanou strojní průmyslovou školu a je již tři roky veden na úřadu práce jako nezaměstnaný. Za svůj život vystřídal podle svých slov třiatdvacet různých zaměstnání. Je rozvedený a má osmadvacetiletého syna, který bydlí u bývalé ženy, která je podruhé vdaná. Během své tříleté nezaměstnanosti si Jiří občasně přivydělával jako pomocník v restauraci u svého kamaráda, či jako stavební dělník při rekonstrukci rodinného domu (taktéž pro kamaráda). V současné době bydlí na ubytovně, kterou mu platí Česká správa sociálního zabezpečení, jelikož jeho poslední příbytek (ve sklepech bytového domu) vyhořel.

Paní Eva¹ (**36 let**) prodává Nový prostor něco málo přes rok spolu se svým druhem, panem Romanem. Vystudovala základní školu, žila a pracovala v Severních Čechách, kde přišla o zaměstnání po krachu podniku. Podle svých slov už další práci nenašla, nabízena jsou jí především místa uklízeček. Paní Eva je dvakrát rozvedená a bezdětná. Nepobírá sociální dávky, podle jejích slov, kvůli úřadu v Liberci, který jí stále neposlal potvrzení o tom, že nepřijímá dávky na děti. V současnosti sdílí domácnost s druhem a starším přítelem.

Pan Roman (**38 let**) prodává Nový prostor, se svou družkou již více než rok. Pochází z Brna, kde vystudoval střední školu (uměleckého zaměření) a několik let zde pracoval ve strojírenském podniku, odešel před jeho krachem. Vystřídal několik zaměstnání, začal samostatně podnikat v oblasti designu a realizace interiérů. Byl však podveden svým společníkem, půl roku byl ve vězení (pravděpodobně ve vyšetřovací vazbě), od soudu odešel jako nevinný, přesto má velké problémy najít zaměstnání.

Pan Jiří Kostka je **45 letý** prodejce, má základní vzdělání (nedokončená střední škola). Je třikrát rozvedený, i když není ve styku s rodinami, překvapil tím, že má přehled o momentálním životě svých dětí. Momentálně žije sám na ubytovně. Pokoušel se podnikat, život a finanční situaci si však zkomplikoval přílišným utrácením a hazardem (pravděpodobnou závislostí na sázkách,

¹ U paní Evy a pana Romana byla změněna kvůli křestní jména kvůli anonymizaci. Jsou jedinými partnery našeho výzkumu, od kterých byl získán pouze ústní, nikoli písemný informovaný souhlas. Oba byli poučeni o účelu výzkumu, o jeho anonymitě (paní Eva zpětně).

automatech). Nový prostor, se stal pro pana Kostku cestou k „osamostatnění se“, tedy záměrné nezávislosti na státu - nepobírá sociální dávky, přestože by na ně měl nárok.

Analýza rozhovorů

Celkově lze analýzu rozdělit do tří okruhů:

- 1) Vývoj nepříznivé situace (jak se dostali k NP)
- 2) Dimenze sociální exkluze (ekonomická, sociální, kulturní)
- 3) Identita prodejců

Souhrnná analýza je syntézou individuálních analýz. Předcházela jí jednak předem dohodnutá strategie rozboru rozhovorů pomocí kódování, které vycházelo jak z teoretických okruhů a tak samozřejmě z konceptů majících základ přímo v obsahu rozhovorů. Písemné analýze předcházely několikahodinové diskuze, sdělování zkušeností a vytváření celkového obrazu, tak abychom se vyhnuli pouhé kompilaci jednotlivých individuálních analýz a ujasnili společný interpretační postup.

Analytická část se tedy v jednotlivých blocích soustředí na pojmenování společných a rozdílných znaků, nalezených v našem výzkumu a nakonec vždy dává prostor specifickému případu. Vše je ilustrováno relevantními úryvky původních výpovědí našich aktérů.

Jsme si vědomi, že lidské osudy jsou rozmanité a jedinečné a že jakýkoliv pokus o generalizaci (také vzhledem k nízkému počtu rozhovorů) je obtížný a může vést k dezinterpretaci, přesto jsme se věnovali pozornost společným znakům a jejich případným zobecněním.

1) Vývoj nepříznivé životní situace

Z rozhovorů vyplývá, že všichni komunikační partneři prošli obdobnou životní zkušeností. Ta byla kombinací **životních nehod** (ztráta zaměstnání, vyhoření, smrt blízkých, nemoc), **nefungujících sociálních sítí** (primárně rodina, ať už se jednalo o problémy s rodiči, přerušení vazeb se sourozenci, a nebo vůbec nezmiňovaná rodina širší, anebo o rozpad manželství, případně opakované svazky, přerušení styku s dětmi) a **specifických osobnostních charakteristik** (nespolehlivost, závislosti různého druhu, rezignovaný postoj etc.). Zmapování životních osudů prodejců bylo pouze sekundárním projevem analýzy. Prodejci byly vyzváni k popisu jejich života před prodejem Nového prostoru, účelem výzkumu však nebyla biografie, či life story. Proto jsou informace o životních osudech často útržkovité, obsahují nepřesnosti, nemapují soukromé historie komplexně, ale vycházejí především z toho, co sami komunikační partneři považovali za sdělenihodné.

Pan Zdenek prodává NP již pět let. Díky ztrátě zaměstnání způsobené vnějšími okolnostmi (zavírání dolů) i ztrátě vazeb na rodin se ocitl v tíživé životní situaci. Dle svých výpovědí zasvětil práci v dolu všechnen volný čas, přičemž trpěla především rodina.

Do Brna se dostal náhodou, když jel navštívit své spolupracovníky na Ostravsko, a cestu přerušil za účelem návštěvy jednoho z těchto kolegů, který zrovna prodával Nový prostor. Prodej zkusil a přes počáteční neúspěchy u prodeje zůstal. Z výpovědi vyplývá, že většinu utržených peněz utratil v restauračních zařízeních. Zlomem v jeho životě bylo seznámení s paní Zdenou, která v té době prodávala v rychlém občerstvení, kde se prodejci NP částečně stravovali.

Díky častým docházkám pana Zdenka měla paní Zdena spory s vedoucí rychlého občerstvení, které vyvrcholily odchodem paní Zdeny z tohoto zaměstnání (asi před rokem).

Pan Jiří se do své současné situace dostal po komplikované cestě životem. Jak uvádí, vystřídal za život třiadvacet zaměstnání. Jak sám uvádí, příčiny častého střídání zaměstnání byly jak v jeho osobnosti, tak i ve vnějších okolnostech.

Před třemi lety přišel Jiří o poslední stabilní zaměstnání a od té doby je registrován jako nezaměstnaný na úřadu práce. V průběhu nezaměstnanosti pomáhal Jiří za stravu a byt kamarádovi

v hospodě jako číšník a také na stavbě jako pomocný dělník. Tyto aktivity však skončily a Jiří se poohlížel po nějakém příjmu. Mezitím se musel vystěhovat z bytu, ve kterém původně bydlel, jelikož byt šel do privatizace a Jiří neměl dostatek finančních prostředků na to, aby jej odkoupil. Tak bydlel nějaký čas ve sklepe, který k tomu bytu patřil. Při hledání nějakého způsobu, jak si vydělat peníze oslovil prodejce NP, který jej uvedl do Denního centra a druhý den již Jiří prodával. Avšak dva dny poté, co začal prodávat NP, vyhořel a tak přišel o veškerý svůj majetek včetně dokladů.

Nyní se však již Jiřího situace poměrně stabilizovala a má i nějakou perspektivu do budoucna, kdy by chtěl začít pracovat na stabilním místě a najít si vlastní podnikání a posléze i koupit vlastní byt.

Pan Kostka, po roce 1989 podnikatel, se živil drobným prodejem, který mu také přinesl slušný majetek. Peníze začal prohrávat (ruleta, dostihy...) a v roce 1996 měl infarkt a dva roky marodil. Manželky jej mezitím zažalovaly za nezaplacené alimony (60.000 Kč) a on šel na 2 roky do vězení. To je také zlomový moment. Komunikační partner se neměl kam z vězení vrátit, přišel o vše, i o byt. Bydlel v ubytovnách, ve špatných podmínkách, bez peněz. Toulal po městech a dělal příležitostné práce. Nakonec zakotvil v olomoucké charitě, kde se setkal s možností prodávat NP, před rokem přešel do Brna. Celkově vnímá příchod k NP jako velmi pozitivní změnu v životě, má kladný postoj k této práci a zdá se, že mu poskytla i možnost sebeúcty a vytvoření si nové identity.

Pro životní příběh **pana Romana** je zlomovým okamžikem krach podnikání. Přestože mu předcházela ztráta stabilního zaměstnání, snažil se ji řešit samostatnou činností v oblasti, která jej zajímala. Krach byl podle něj způsoben společníkem, který „vedl druhou pokladnu“. Přelomovou zkušeností je také půlroční vězení, které souviselo s podnikáním, pravděpodobně se jednalo o vyšetřovací vazbu a pan Roman nebyl nikdy odsouzen k výkonu trestu, přesto mu tato zkušenost přináší velké obtíže při hledání práce, „je to velký problém“. Dalším důležitým momentem je rozpad rodiny, deset let vychovával dva syny, kterým však ve své současné situaci „nechce zasahovat do života“. Jako jediný z prodejců má potenciální zázemí rodičů, které však úmyslně nevyužívá, patrně kvůli neshodám s otcem (akademickým malířem, majitelem vlastní firmy). Již tři roky žije se svou družkou, paní Evou, přes rok se žije prodejem Nového prostoru.

Životní příběh **paní Evy** je poznamenán celou řadou specifických osudových momentů, její současná situace vyznívá spíše jako to lepší z jejích životních období. Pochází ze severních Čech. Již v šestnácti letech opustila domov kvůli neshodám s nevlastní matkou, „macechou“. Rekonstrukce dalších událostí je však z její výpovědi obtížná, v projevu se slévaly jak události dávnější, tak současné, provázející ztrátu otcova zaměstnání i jeho smrti před asi čtyřmi lety, sebevraždy sestry, u které nějaký čas bydlela, ztráty zaměstnání v podniku po jeho krachu... Paní Eva prošla (pravděpodobně) dvěma manželstvími, která opustila kvůli fyzickému násilí ze strany partnera. Několik let strávila na ulici, „venku“. Již tři roky žije se svým druhem, za kterým se přestěhovala do Brna.

2) Dimenze sociální exkluze

a) ekonomická

Ekonomická dimenze zahrnuje příjmy a způsob, jak s nimi komunikační partneři zacházejí. Obecně lze říci že příjmy se skládají ze sociálních dávek, příjmu z prodeje časopisu² a peněžních bonusů od zákazníků. Dalším zdrojem příjmů byla příležitostná brigáda.

Tento příjem nejčastěji pokrýval pouze základní životní potřeby, přičemž potraviny a jídlo vybírají z těch nejlevnějších. Financování bydlení bylo u jednotlivých prodejců diferenciováno: část

² Dnes, na rozdíl od dřívější praxe, musí prodejci časopis kupovat. Jeden časopis si mohou koupit za dvacet korun, prodat jej za třicet a pět korun z výtěžku jim vedení NP ukládá bokem a prodejci tyto peníze dostanou jako celkovou sumu na konci měsíce. Navíc má každý prodejce stanovenou normu, kolik časopisů musí za měsíc prodat. Pokud prodají méně, musí za každý neodebraný časopis platit asi osm korun jako penále. Díky finančním problémům NP se mění periodicitu časopisu z původního týdeníku na měsíčník, což může způsobit problémy s odbytem.

z nich pobírá příspěvek na bydlení, ze kterého platí ubytovnu či podnámem a část si z různých důvodů ubytování samofinancuje. Ošacení je většinou z druhé ruky.

Většina dotazovaných chce aktivně řešit svoji životní situaci (krom paní Evy a Zdeny) sháněním „normálního“ zaměstnání, avšak aktivity spojené s celodenním prodejem NP tuto snahu výrazně ztěžují, neboť opuštění místa prodeje s sebou nese riziko ztráty nutného denního příjmu. Většinou také označují charakter své ekonomické situace za přežívání (pan Roman):

„...ale dost náročný denoděnně počítat takový hlouposti, jako jestli máš na jídlo, kolik ti zůstane, jestli máš, abys měla na ty časopisy druhé den, víš, to jsou takový houby položky celkem, ale denoděnně na to musíš myslet. Vstáváš s tím a usínáš s tím ...“

Zatímco pan Roman by svou situaci rád změnil, paní Zdena již pasivně přijala svou úlohu prodejce NP a další práci neshání:

„...abych řekla upřímně, protože mně už teďka bolí nohy, hodně, a já bych měla možnost třeba u Vietnamců dělat, jenomže to je deset hodin, stát na nohách, bez přestávky vlastně, tam máte jídlo v obchodu, všechno a já už bych to nevydržela, tady se aspoň v pohodě najím, vodpočim si, a je to úplně vo něčem jiný...“

Například pan Kostka nemá žádný vedlejší příjem, neboť plně vystačí z prodeje časopisu. Má sice právo na podporu, pro kterou by však musel jezdit do Ostravy, protože dávka nepokryje cestovní náklady a ušlý zisk z prodeje. Navíc deklaruje svou nezávislost: „já od státu nic nechci a stát at nechce nic ode mě“. Mimo záznam prohlásil, že by práci s platem pod 10-12 tisíc nepřijal.

Paní Eva byla požádána o popis toho, jak vyjde s financemi:

„No, a nebo když vám daj dýžka, tak je to taky ještě lepší, jo, ale třeba když vám daj dýžko, a třeba vám daj třeba třicet korun, tak to máte za deset časopisů tři sta a z toho dvě stovky si musíte uložit na deset časopisů a zbyde vám tady stovka, a to musíte koupit psovi jídlo, rohlíky a za zbytek párky za dvacet pět korun, no to je všechno, co koupíte za stovku dneska.“

b) sociální

Společným znakem všech komunikačních partnerů byla ztráta původních sociálních vazeb, rozpad rodin, smrt rodičů, rozvody a patologické jevy: závislosti (alkohol, automaty), pobyt ve vězení, domácí násilí, etc.

Staré sociální vazby jsou zpřetrhány a nové jsou navázány zpravidla v okruhu osob s podobnou sociální situací. Vedle základních rodinných vazeb nefungují ani přátelské vazby z minulosti. Náš výzkum zachytil dva partnerské vztahy, které fungují přímo mezi prodejci.

U pana Zdenka a paní Zdeny je tento vztah určujícím bodem pro vývoj jejich současné situace. Pan Zdenek tomuto momentu přisuzuje velký význam, neboť vztah s paní Zdenou „ho změnil“. V tomto vztahu vidí jedinou jistotu, kterou nyní má:

*„...člověk, kterej je na ulici tak nemůže prostě, nemáte žádnou oporu, nemáte nic, jako člověk nezná nic jinýho, tak jak jsem vám několikrát říkal, než jenom tu hospodu a ten prodej...
... kdyby se stalo něco mezi ,mnou a jí, že bychom se rozešli, tak se vrátím zpátek k těm bejvalejm myšlenkám, budu chodit po hospodách...“*

Pan Kostka i když není ve styku s rodinami (tříkrát rozvedený), má přehled o momentálním životě svých dětí: nejstarší dcera vystudovala JAMU, nejmladší syn (11) skončil v Brně v domově dětí (jeho matka ho opustila). Pan Kostka slyšel, že o syna je „postaráno“ a sám se mu prý vnucovat nechce. Na své děti je pyšný.

Náš skrytý předpoklad bližších vazeb v rámci NP se nepotvrdil, naopak jak z většiny rozhovorů

vyplývá, vztahy jsou spíše (až na jednu výjimku) kolegiální, a jejich hodnocení často přerůstá v kritiku životního způsobu ostatních prodejců.

Pan Roman je příkladem diverzifikovaného postoje k ostatním prodejcům:

„Pan Roman: Máme, máme jako známý, ... který příkladně jsme znali už před tím, než jsme začali prodávat Novej prostor, jsem si napřed zjišťoval co to je, o čem to je, jak to je, jo todlencto, několik dobrých známých tam máme, deset, nebo necelých, no deset řekněme jako se kterejma víme, že se s nima dá normálně prostě mluvit nebo, že pomůžou nebo my pomůžem nebo takle, prostě přátel, příklad. A ten zbytek, ty co neznám nebo neznáme, tak já jim moc nevěřím, protože kolikrát jsou to lidi, který opravdu nejsou, no když jsou v nouzi, tísní, tak jako slíbit, nesplní, viš

LG: Jako že jsou nespolehliví?

Pan Roman: Jo, nespolehliví. Jako přátelé myslím, jo ... “

c) kulturní

Prodej NP je výrazným určujícím faktorem, který strukturuje každodennost prodejců. Organizace času není vzdálena „běžnému“ pracovnímu rytmu, neboť pokud chtějí splnit svou kvótu prodaných časopisů, musí být brzo ráno ve výdejně, a prodávat často do večerních hodin. Na rozdíl od běžného zaměstnání však pohlcuje prodej mnohem více času včetně víkendů a znamená **každodenní nejistotu** výdělků, který nemusí být úměrný času strávenému prodejem.

Pan Zdenek:

„...prostě už s tím víkendem se musí počítat, že prostě my si nemůžeme dovolit, když už i přes ten víkend prodáváme, že to je opravdu katastrofa, a furt máme málo, máme málo z toho důvodu, že chodíme prodávat i přes ten víkend, no, takže my nevíme co je volno...“

Paní Eva:

„Ale jo, tak jako chystám se na ten [prodej], na to. Ale vždycky přemejšlim, pude to, aji i u toho kafe, pujde mi to, nepujde mi to, bude to lepší, nebude to lepší a tak dál, jako i v noci nad tím člověk přemejšlí.“

Zamýšlený dotaz na **volný čas** se ukázal být zcela nesmyslným, neboť nic co by mohli označit jako volný čas pro ně neexistuje. Jako svátek pak Jiří označil možnost zajít si zahrát kulečnickou nebo šipky:

“...Potom když zkončím, když mi zbyde nějaká kačka, to mi dycky zbyde těch deset, patnáct, dvacet kaček, tak si někam v klidu sednu, zase nějakou tu křížovečku, pivečko, dlužičky, vodfóknou, popřeměšlim co zétra a tak dál, na ubytovnu, najest, spat. A znovu a znovu....

...Když si jednou za tejdén nebo za čtrnáct dnů zajdu zahrát kulec, nebo šipky, tak to je... svátek...”

Pro pana Kostku jsou veškeré jeho aktivity spojené s NP. Podílel se na organizaci vystoupení prodejců na hradě Veveří v rámci prezentační akce neziskových organizací, inicioval a podílel se na úpravě zahrady v domě, kde sídlí kontaktní centrum, z vlastní iniciativy kontaktoval předsedu ústavního soudu JUDr. Pavla Rychetského a ombudsmana JUDr. Otakara Motejla, se kterými si domluvil rozhovor pro NP. Plánuje kontaktovat regionální TV Fatem a rádio Student se žádostí o prostor na prezentaci prodejců NP a jejich aktivit. V tomto směru je pan Kostka výjimkou mezi brněnskými prodejci.

Zajímavé jsou také dva přístupy k **chápání budoucí životní perspektivy**. Na jednu stranu jsme se setkali s **rezignovaným přístupem**, současnou situaci chápali jako dostačující. Domníváme se, že to může být do značné míry způsobeno předchozími životními zkušenostmi, které byly často mnohem horší, než jejich současný stav. Rezignace může být tedy způsobena tím, že minulost byla

obtížná a současný stav pro ně znamená výrazné zlepšení (paní Eva). Dalším faktorem je také ztráta perspektivy, ztráta schopnosti uvažovat o budoucnosti v jiném kontextu, charakteristická je plná **zaměřenost na současnost**, každodenní rutiny (kultura bídy?). Na druhé straně jsme se setkali i s optimistickými postoji, které byl charakteristický **pozitivní vztah k vlastní budoucnosti**, snaha vymanit se z „pasti chudoby“. Svoji situaci chápou jako odrazový můstek k „lepšímu životu“ ve většinové společnosti, jejíž hodnoty a struktury tvoří stále referenční rámec jejich uvažování.

3) Identita prodejců

Specifikem skupiny našich komunikačních partnerů je transparentnost jejich sociálního postavení. Jejich postavení je vizualizováno povinným označením. Snažili jsme se zjistit, zda tato skutečnost vede ke **stigmatizaci** prodejců v očích většinové společnosti, případně jaký vliv má na jejich vnímání sebe sama. Naši komunikační partneři se povětšinou vymezovali oproti ostatním prodejcům. Z náznaků, které se v rozhovorech objevili bychom mohli usuzovat na vztah aktivního (pasivního) postoje k budoucnosti a hodnocení ostatních prodejců. Ti, kteří projevují snahu o zařazení o většinové společnosti, se vymezují negativně vůči ostatním prodejcům, neboť pro ně mohou symbolizovat jejich současný neutěšený stav. Tento závěr vyplynul z analýzy rozhovorů ale nelze jej bohužel při tomto rozsahu výzkumu lépe ověřit.

Z rozhovorů vyplynula také jasná distinkce proti „obyčejným“ žebrákům. Prodejci je vnímají jako příživníky (méně již jako konkurenci, tou je pro ně časopis Lev), kteří bez „práce“ žádají od lidí podporu, „*dělají prodejcům ostudu*“. Oni sami prodej NP chápou jako zaměstnání, které je odlišuje od ostatních.

Obraz prodejce NP vidí ambivalentně. Na jednu stranu vnímají jistou stigmatizaci v očích veřejnosti (v některých případech verbální atak):

„LG: A setkala jste se třeba s nějakou nepříjemnou reakcí?“

Paní Eva: Ne, akorát že jedna dycky běh do práce...

[...]

... a nebo někdo se mi začne smát, že tam prodávám, a nebo mladý holky jdou ze školy, a říkají ...

LG: Smějou se vám?

Paní Eva: No, říkají Nový prostor, Nový prostor, a tak.

LG: A proč se smějou?

Paní Eva: Nevím, já jsem si říkala, holka, kdybys, až to budeš jednou ty dělat, já bych se ti směla možná taky, ale těžko, prostě ale říkám si to v duchu.

LG: A nevadí vám to, když takhle jdou děcka

Paní Eva: Ne, proč, já to беру sportovně. “

Častěji se však setkávají s pozitivní přístupem. Například pan Zdenek věří v kladné hodnocení své činnosti:

„...voni ty lidi si spíš říkají, podívej se na toho černýho, jak se snaží, vod rána do večera tady prodává, jo? Jak se snaží...“

Závěr

Můžeme říci, že očekávaná **sociální exkluze** se projevila ve všech dimenzích. Přičemž nejvíce se byla patrná v ekonomické dimenzi, která se zdá být určující dimenze ostatní. Klíčovými znaky života našich komunikačních partnerů bylo soustředění na každodennost, na uspokojení základních potřeb a případné snahy vedoucí ke zlepšení finanční situace.

Otevřenou otázkou zůstává **role Nového Prostoru**. Zajímavým námětem evaluačního

výzkumu by byla funkce tohoto sociálního projektu jako možného nástroje sociální inkluze. Na jednu stranu pomáhá v tíživé životní situaci (získání základních prostředků), na druhou stranu však prodej časopisu ztěžuje aktivní hledání práce.

Výzkum také poskytl řadu otázek, na které by bylo možné hledat odpovědi rozsáhlejším výzkumem, například obecně **vztah aktérů k institucím** - většinou negativně hodnotili Úřady práce a jejich neschopnost pomoci jim ke kvalitnímu zaměstnání, v jednom případě velmi pozitivně fungoval kurátor. Ve dvou případech také nepřímo vinili instituce z podílu na jejich současné situaci (paní Eva stále postrádá dokumenty z libereckého úřadu, pan Roman si stěžuje na roční lhůtu, kterou mají úřady na vyplacení ušlé mzdy za pobyt ve vězení, na kterou má stanoven nárok). Instituce Nového prostoru však byla vnímána jednoznačně pozitivně.

Velmi zajímavou by také byla **analýza jazyka**, sémantický rozbor způsobu projevu, který by bylo možné označit za současný brněnský „hantec“ (především pan Jiří), ovšem v jeho nekonzervované, živé podobě.

Dalším možným okruhem zájmu je **sociální reprodukce** postavení těchto lidí. Z rozhovorů můžeme pouze usuzovat (například paní Eva uvedla, že kdyby měla děti, nevadilo by jí, kdyby prodávali nový prostor, v podstatě ji po opakovaných otázkách nenapadla jiná alternativa, oproti tomu pan Roman popsal koníčky svých dětí, které se jim snažil zajistit, školku s výukou angličtiny a pod.). Určujícím a jednotným faktorem je však nezasahování do života dětí, odloučení, jejich osud drží v rukou matky, případně instituce a jiní příbuzní (v případě syna pana Jiřího dětský domov apod.).

Cvičný projekt kvalitativního výzkumu nám poskytnul velmi zajímavý a poměrně plastický vhled do života skupiny lidí, se kterými jsme doposud neměli hlubší osobní zkušenost, jejichž životní osudy jsme mohli pouze tušit za nabízeným časopisem a cedulkou se jménem a prodejním místem. Díky jejich sdílnosti a ochotě jsme získali cenné informace, které by mohly být dále zpracovány, ať již v linii otázek nastíněných v závěru, či směrem, který jsme v naší analýze nereflektovali. Pro tazatele samé byl výzkum cennou zkušeností.